

Normaal zijn het de bewakers die de gedetineerden 'lossen', zoals dat heet in bajestaal. In Dendermonde ging het afgelopen zomer andersom. Gevangenen bevrijdden er de bewakers die door voortvluchtigen waren opgesloten. Het gevangeniswezen kwam in het oog van de storm terecht. Wat maakt onze gevangenissen veilig of onveilig?

"Goede sloten zijn slechts een stukje van het verhaal," vertelt *Roland Mentens*, directeur van de beruchte Dendermondse gevangenis. In augustus 2006 namen er maar liefst achtentwintig gevangenen de benen. "Er bestaat passieve en actieve vei-

Achter slot en grendel

ligheid. Passieve beveiliging is een kwestie van sloten en veiligheidscamera's. Actieve veiligheid groeit door een goed contact met de gevangenen. Je moet onnodige frustraties voorkomen. Een man vraagt bijvoorbeeld om half zeven te mogen telefoneren. Een bewaker kan hem tijdig uit zijn cel halen of hem een half

uur langer laten zitten. Logisch dat die man zich zit op te vreten. Zijn vrouw moet die avond misschien nog ergens naartoe, het kind zit klaar om naar bed te gaan en de gevangene is afhankelijk van de bewaker die maar niet opdaagt. Dit creëert spanningen. We hoeven geen loopjongens van de gevangenen te worden, maar hen

Hoe veilig zijn de Belgische gevangenissen?

menselijk behandelen schept wel een veiliger klimaat.”

Wim Adriaenssen, directeur van de Antwerpse gevangenis, is het er volmondig mee eens. “Wat versta je onder veiligheid? Als je het accent legt op de bescherming van de buitenwereld, dan moet je zwaar investeren in sloten en elektronica. Je houdt gevangenen best in een kale cel, met zo weinig mogelijk risicovolle voorwerpen. Maar als je de nadruk legt op een humaan gevangenis-klimaat, dan kan je moeilijk sigaretten, aanstekers, bestek of een scheerapparaat verbieden. Ook al kan een vork een steekwapen worden als je enkele tanden ombuigt.”

Met de federale basiswet op het gevangeniswezen, goedgekeurd begin 2005, kiest de wetgever er uitdrukkelijk voor zo weinig mogelijk ‘detentieschade’ te berokkenen aan de gevangene. Op de vrijheidsberoving na, moet de gedetineerde een zo normaal mogelijk leven kunnen leiden. Naakt fouilleren na elk bezoek is een van de gebruiken die onlangs zijn afgeschaft. De maatregel werd echter zo onhandig en zonder overleg ingevoerd dat niemand nog wist waar hij aan toe was. Het personeel steigerde. *Guido Verschueren*, directeur van Leuven Centraal: “Als je op een weegschaal aan de ene kant veiligheid legt en aan de andere kant de waardigheid van de gedetineerde, dan heeft men in dit geval duidelijk voor de waardigheid gekozen.” Omdat de richtlijn van het kabinet kwaad bloed zette en terechte veiligheidsvragen opwierp, gaat men in verschillende gevan-

gens is vindingrijk, zeker als hij wordt opgesloten.

Adriaenssen, Mentens en Verschueren zijn duidelijk voorstander van een humaan regime. Gevangenen zoveel mogelijk eigen spullen laten houden en hen een maximum aan mogelijkheid op werk, bezoek, opleiding en telefooncontact geven, houdt echter veiligheidsrisico’s in. Ofwel voer je een humaan beleid en neem je er de risico’s bij, ofwel installeer je een onmenselijk, totalitair regime. Dat is nog minder bevorderlijk voor de veiligheid, want het verandert gevangenen in tijdbommen. Hoe hou je gevangenen dan wel veilig binnen? En hoe bewaar je de rust en vrede binnen die muren?

Ontsnapt

Bezoekers hebben tegenwoordig weinig ruimte om vals te spelen. Tien jaar geleden kon je in een aantal gevangenissen nog zonder veel controle binnen. Vandaag moeten we overal onze gsm in een kastje opbergen, onze identiteitskaart afgeven, een foto laten nemen en langs de metaaldetector passeren. Alleen de vingerafdrukken of de irisscan ontbreken nog. Ook voor het bewakend personeel is de tijd voorbij dat iemand terloops in hun tas keek. In bijna elke gevangenis zijn de voorbije jaren bewakers ontslagen die te ver gingen in hun handeltjes met gevangenen. In Antwerpen presteerde een bewaker het om de gevangenisdeur letterlijk open te zetten voor een kapitaalkrachtige bajesklant. Die man is uiteraard niet meer welkom in

dezelfde taal spraken, was het wel zo handig hen samen in een cel te zetten. Vier is daarbij niet eens een hoog aantal in de Antwerpse gevangenis: sommigen zitten met zeven in een cel. Officieel is er in Antwerpen plaats voor 440 klanten, in werkelijkheid zitten er ongeveer 650. Vooral de beklagden – ze vormen de meerderheid in Antwerpen – zijn een ‘lastige’ groep. Niet alleen omdat ze meestal niet lang blijven, maar ook omdat zelden geweten is hoe gevaarlijk ze zijn. Bovendien zorgen taalproblemen – zeker bij de voormalige Oostblokkers – geregeld voor misverstanden.

De Tsjetsjeense commando’s hielden zich koest overdag en zaagden ‘s nachts rustig met hun binnengesmokkeld diamantzaagje aan de tralies. Hun cel was twee hoog, een tiental meter van de begane grond. Eens de klus geklaard was, wierpen ze een voorwerp met een sterke nylondraad naar hun kompanen over de muur. Langs dat lijntje haalden ze enkele minuten later een heuse kabel binnen. Als slangen kropen de mannen door de nauwe opening en gleden ze langs de kabel naar de vrije wereld, waar de taxi al klaarstond. Een ontsnapping in onvervalste commandostijl. Voor het personeel een verrassing, maar heel wat minder beangstigend dan een ontsnapping ‘naar binnen’. Daarbij worden personeelsleden letterlijk in het nauw gedreven.

Drie penitentiair beampten die in Dendermonde dienst liepen in de nacht van 18 op 19 augustus 2006 kunnen erover meepraten. De Kosovaarse Konta Peraj en zijn Albanese celmaat Zakaria Elaagbani hadden aanvankelijk een traditioneel ontsnappingsplan ‘naar buiten’ uitgewerkt. Toen dat mislukte, moest er snel gehandeld worden. Ze gingen over tot plan B. Met een schroevendraaier bewerkten ze hun celdeur die niet bestand was tegen hedendaagse gangsters. Binnen de kortste keren stonden de gangsters bij de centrale wachttorens, gewapend met spiegelscherpen. Voor de bewakers het goed en wel beseften, waren ze hun sleutelbos kwijt. Na het vakkundig onklaar maken van de telefoons, werden de bewakers met hun eigen sleutel opgesloten. Spijtig genoeg voor de voortvluchtigen pasten de buitgemaakte sleutels niet op de buitendeuren. Ze zorgden dan maar voor extra mankracht om een deur te kunnen rammen en lieten tientallen gevangenen vrij. Toen de poortbewakers bizarre beelden op hun camera’s zagen, belden ze Roland Mentens uit zijn bed. Zoals vele directeurs woont hij in de gevangenis. Mentens zag met eigen ogen

“Ofwel voer je een humaan beleid en neem je er de risico’s bij, ofwel installeer je een onmenselijk, totalitair regime.”

genissen gewoon verder met het naakt fouilleren. “Je zou verbaasd staan van wat lichaamsholtes aankunnen,” zegt Mentens. Gsm’s worden gedemonteerd en in stukken naar binnen gesmokkeld. Op plaatsen waar alleen de kleren nog onderzocht worden en niet meer het lichaam, kan een mobieltje gewoon op de rug worden geplakt. Bezoekers verstopten drugs in ringen die ze uitwisselen, in de luier van hun baby of in een tennisbal die over de gevangenis muur gesmeten wordt. Een

het personeelsbestand van justitie. Met de sleutelbevoegdheid van ‘penitentiair beampten’, zoals bewakers officieel heten, gaat het ook achteruit. Met een sleutelbos die goed is voor het ‘cellulair’, het cellencomplex, krijg je tegenwoordig geen buitendeuren meer open.

Toch slagen sommige gevangenen er nog in te ontsnappen, zoals de Tsjetsjeense paracommando’s in de Antwerpse gevangenis. De vier mannen werden voor afzonderlijke feiten binnengebracht. Omdat ze

de ene na de andere man over de gevangenis muur verdwijnen. De directeur trok snel een broek aan en rende nog achter een voortvluchtige aan. Mentens: "Helaas volstond mijn fysiek niet om hem te pakken te krijgen. Die nacht heeft me vijf jaar van mijn leven gekost. Zo'n ontsnapping is een nachtmerrie voor elke directeur. We konden alleen de komst van de politie afwachten, want in het cellulair binnengaan was op dat moment te gevaarlijk." Mentens was zeer bezorgd om het welzijn van zijn personeel. De drie bewakers hadden vergeefs geprobeerd via de pc contact te leg-

gen met anderen. Op het moment dat de politie arriveerde, waren ze al bevrijd door een aantal gevangenen die rustig met hen zaten te praten. De ene groep gevangenen sloot de bewakers op, de andere bevrijdde hen.

Het zegt veel over de heterogene populatie van de Dendermondse gevangenis. Eenderde van de 160 tot 175 gedetineerden bestaat uit beklagden, tweederde uit veroordeelde recidivisten. De recidivisten zijn het best gekend bij het personeel en komen vaak op vertrouwensposten

terecht. Hoewel een deel van de recidivisten die nacht bevrijd werd, nam geen enkele van hen de benen.

Afrekeningen

Veiligheid heeft duidelijk te maken met het profiel van de gedetineerden en het interne klimaat. *Louis*, een rondborstige man van drieënvijftig met lange paardenstaart, is een veteraan van ons gevangeniswezen. Tussen 1972 en 2006 zat hij vast in Antwerpen, Turnhout, Breda, Merksplas, Sint-Gillis en Hasselt. Hij smok-

kelde tonnen hasj van Spanje naar de Nederlandse coffeeshops. Een lastige bajesklant was hij niet. Hij kreeg geen enkel tuchtrapport. Louis: "Het recept is simpel. Behandel een bewaker met respect en de meeste van hen zullen jou ook met respect behandelen. Af en toe heb ik wel een medegevangene horen brullen die naar de strafcel gevoerd werd, maar wat had die man misschien uitgestoken? Ik heb mezelf nooit bedreigd gevoeld, omdat ik me altijd ver hield van de bendes en kliekjes."

Louis vertelt dat de wandeling het meest riskante moment is. "Als je tijdens een wandeling in Hasselt tegen een balletje trapt en dat ding vliegt over de muur, riskeer je dat ze met tien op je vliegen. Ik houd me dus afzijdig en kijk gewoon toe. Als er per ongeluk een bal tegen mijn benen of hoofd terechtkomt, reageer ik nooit. Je hebt de groepen van de Magrebjongens en die van het Oostblok. Ze laten elkaar gewoonlijk met rust, maar je wilt niet één van die groepen tegen je krijgen. Er zijn in elke gevangenis mannen die uit schrik niet meegaan op de wandeling. Als er afrekeningen gebeuren, is het gewoonlijk daar. Wanneer de bewakers tussenkomen, zijn de klappen allang uitgedeeld. Ook wie Nikes of een horloge draagt, of praat over zijn belkrediet, is snel de pineut. Zaken verdwijnen. Zelf heb ik maar een keer op het punt gestaan een medegedetineerde te slaan. De man profiteerde van mij. Hij had zelf geen geld voor kantineartikelen of de huur van het tv-toestel, maar hij wilde wel alles bepalen in onze cel. Toen heb ik er een *chef* bij geroepen en gezegd: 'Als je die gast nu niet weghaalt, plak ik hem tegen de muur.' Gelukkig hebben ze dat meteen gedaan. De *chefs* kenden me en wisten dat ik niet zo snel ontvlam. Je moet een goede relatie ontwikkelen met de bewakers. Ze hebben dan geen last van jou en helpen je als er kleine dingen niet in orde zijn."

Luisterend oor

Elke bajes vormt een eigen biotoop. Hoe beter je de mannen kent, hoe veiliger de omgang met hen wordt, meent *Gunther Van Sinay*. Hij is al veertien jaar penitentiair assistent. Het leeuwendeel van zijn loopbaan bracht hij door in Sint-Gillis. Vandaag werkt hij in Dendermonde. Hoe groot is het verschil in klimaat tussen gevangenissen? Van Sinay: "Dendermonde is een kleinere gevangenis dan Sint-Gillis en dat heeft positieve gevolgen voor het contact met de mannen. Het maakt een groot verschil of je twintig of zestig man-

nen op een sectie moet 'lossen' voor een wandeling. Als ik in Sint-Gillis praat met een gefrustreerde gevangene, is de kans groot dat ik onderbroken wordt omdat ik mannen moet lossen. Ik moet mijn gesprekspartner dan midden in een zin laten staan. 'Ik kom straks terug,' is een gok. Misschien zit dat er niet in. Het doet geen goed aan de relatie met de mannen. Als je de tijd hebt om te luisteren, is de kans kleiner dat die man opgefokt achterblijft. Omdat er minder tijd is voor contact in een gevangenis als Sint-Gillis, voel je je sneller onveilig. Als het op een rumoerige vleugel ineens rustig blijft, is dat meteen verdacht. Wellicht zit een van de kopmannen van de groepen te stoken. Dan ben je extra op je hoede. Zelf ben ik nooit aangevallen door een groep mannen, wel door een enkeling. Je weet niet altijd of het gaat om een psychopaat, een junk of

genomen, net als in andere segmenten van de samenleving.

Territoriumstrijd

Elke gevangenis stippelt een beleid uit om de risico's zo klein mogelijk te houden. Mentens: "We zetten geen groep Maghrebijnen en Oostblokkers samen in de fitnesszaal. Die groepen raken vaak in een territoriumgevecht verwickeld. De Maghrebijnen verwijten de Oostblokkers dat ze hún business inpikken." Er zijn nog een rist andere maatregelen. De keukenploeg wandelt bijvoorbeeld afzonderlijk, om te vermijden dat ze onder druk gezet wordt om eten of een keukenmes te stellen. Veroordeelden en beklaagden hebben een afzonderlijke wandeling, omdat veroordeelden soms buiten mogen en dus onder druk kunnen staan om voorwerpen binnen te smokkelen. Geïnterneerden zijn

"Er zijn in elke gevangenis mannen die uit schrik niet meegaan op de wandeling."

iemand die gestraft is. Gelukkig kunnen we via walkietalkies en een alarmkноп snel hulp inroepen, zodat je er nooit lang alleen voor staat. Ik geloof niet in meer materiaal om ons te beveiligen, behalve camera's. Stokken of veiligheidspakken werken vooral als een rode lap op een stier. Ik heb een workshop conflicthantering gevolgd en probeer altijd eerst rustig te praten. Als dat niet helpt, wordt het lastig. We hebben zo goed als geen opleiding gehad in fysieke houdgrepen. En dat zou wel mogen. Ik zie wel een positieve evolutie. Op veertien jaar tijd heb ik een 'oogkleppenbeleid' – regel is regel – zien veranderen in een meer sociale omgang met de gedetineerden. Dat is goed voor de rust."

Luc Neiryck van de christelijke vakbond ACOD maakt hierbij wel een kanttekening: "Volgens onze preventiedienst is het aantal arbeidsongevallen van het personeel op twee jaar tijd gestegen van minder dan 20% naar meer dan 30%, als gevolg van agressie van gedetineerden." Van Sinay meent dan weer dat de veiligheid verbeterd is, maar het onveiligheidsgevoel toe-

sowieso een kwetsbare groep, omdat anderen soms hun medicijnen aftroggelen. Ook pedofielen zijn meestal vragende partij voor een afzonderlijke wandeling. Zij staan helemaal onder aan de rangorde van de bajesklanten.

Als je alle risicofactoren en bronnen van spanning optelt, is het een klein wonder dat er niet meer ongelukken gebeuren in gevangenissen. Soms helpt een spectaculaire ontsnapping ons om middeleeuwse cellen of versleten deuren en sloten eindelijk te kunnen vervangen. Na het voorval in Dendermonde moesten alle gevangenisdirecteurs lijstjes met veiligheidsrisico's opstellen. Plots was veiligheid een prioriteit. Maar de belangrijkste voorwaarden voor veilige gevangenissen zijn alerte bewakers die een menselijke invulling geven aan detentie en een directeur die tijd heeft om de verzuchtingen van zijn bajesklanten te aanhoren. "Door kleine frustraties op te lossen, vermijd je grote uitbarstingen," besluit Mentens.

tekst | **Ria Goris**